

Beelden uit het leven van de kleine ijsvogelvlinder.
a. ei op kamperfolieblad;
b. rups;
c. vraatbeeld veroorzaakt door rups;
d-e. pop (verschillende aanzichten);
f. vlinder.
Aspects of the life cycle of Limenitis camilla.
a. egg on leaf of *Lonicera periclymenum*;
b. caterpillar;
c. feeding pattern of caterpillar;
d-e. different views of pupa;
f. imago.

Kleine ijsvogelvinder

Limenitis camilla

De kleine ijsvogelvinder is een vrij zeldzame standvlinder. Hij leeft op open plaatsen in vochtige loofbossen en komt vooral nog in Twente en de Achterhoek voor. Hij heeft gewoonlijk één generatie tussen midden juni en eind juli. De rups leeft uitsluitend op kamperfoelie en is onder andere te herkennen aan de merkwaardig gevormde doortjes.

Levenscyclus en gedrag (zie ook foto's op p. 248)

De belangrijkste waardplant van de kleine ijsvogelvinder is de wilde kamperfoelie. Soms worden ook eitjes op de rode kamperfoelie of zelfs gecultiveerde kamperfoeliesoorten afgezet. Vrouwtjes op zoek naar een geschikte plaats om de eitjes af te zetten, fladderen langzaam en vlak boven de grond. Favoriet zijn solitaire planten die in de halfschaduw groeien. Vooral stengels die uitsteken of afhangen van

◀ Open bos in De Brand (NB).
Open woodland in De Brand
(prov. of Noord-Brabant).

planten die rond boomstammen slingeren worden gebruikt. Het vrouwtje zet de eitjes afzonderlijk af op de bovenzijde aan de top van een blad, meestal op een halve tot anderhalve meter hoogte. Pas uitgekomen rupsen eten eerst de eischaal en voeden zich vervolgens met het blad. Het eitje laat een heldere, kruisvormige afdruk op het blad achter en het vraatbeeld van de jongere rupsen is kenmerkend: ze eten het blad vanaf de top en laten de middennerf intact (zie ook kader). In de herfst maakt de rups een overwinteringsplaats, een zogenaamde hibernaculum. Hiervoor gebruikt hij een half opgegeten of afgebeten blad van de kamperfoelie. Het steeltje wordt stevig aan de stengel gesponnen. Daarna vouwt hij het bladreepje dubbel en spint de randen van de bladeren samen tot een soort tent. De rups blijft in het hibernaculum tot eind april, waarna hij weer actief wordt (zie fig. 1 op p. 25). Hij verpopt zich op de kamperfoelie, met het uiteinde vastgesponnen aan een twijgje of een blad. (FROHAWK 1934, RIESCH 1964, POLLARD 1979, ROBERTSON 1984, POLLARD & COOKE 1994, BINK 1985).

De eerste vlinders verschijnen in juni. De dichtheid op de vliegplaatsen is vrij hoog, tot ongeveer 22 individuen per ha. Ze leven vooral in hogere delen van de bomen, maar komen 's ochtends naar beneden om zich te voeden met mest, rottend fruit of vocht. Soms drinken ze nectar van bloeiende braamstruiken. De mannetjes verdedigen een territorium, meestal vanuit hoge bomen langs brede bospaden. Van daaruit verdrijven ze andere mannetjes en onderscheppen langsvliegende vrouwtjes, waarna de balts en de

paring hoog tussen de boomtoppen plaatsvinden. (POLLARD 1979, SMEENK 1994A, VAN SWAAY 2003).

Vliegtijd en overwintering

De kleine ijsvogelvinder heeft gewoonlijk één generatie tussen 20 juni en 31 juli. In warme jaren kan er een partiële tweede generatie vliegen in september en begin oktober. Dit gebeurt echter zelden en zo'n tweede generatie is bijzonder klein. De uiterste vliegdata zijn 12 mei en 5 oktober. De soort overwintert als halfvolgroeide rups in een hibernaculum. (SMEENK 1994A).

Leefgebied

De kleine ijsvogelvinder leeft vooral in gevarieerd, vochtig gemengd bos of loofbos, zoals elzenbroekbos. Geschikte waardplanten groeien doorgaans in de halfschaduw (zie kader). De vlinder vliegt in de halfschaduw op open plekken, bredere bospaden en langs bosranden. (SMEENK 1994A, POSMA 1991).

Mobiliteit, verspreiding en trend

De kleine ijsvogelvinder is een mobiele vlinder, die bij warm weer over grote afstanden kan zwerven. Meldingen buiten het normale verspreidingsgebied zijn er bijvoorbeeld uit Paterswolde (GR, in 1995).

De kleine ijsvogelvinder leeft van West-Frankrijk via Azië tot Japan en van Midden-Engeland, Zuid-Denemarken en Letland tot Noord-Spanje en Turkije. In Nederland kwam

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:
Jaap van de Woord, Borne.

hij vroeger op een groot deel van de zandgronden in Oost- en Zuid-Nederland voor. Tot op Walcheren zijn toen zwerende vlinders gezien. In de eerste vijftien jaar van de vorige eeuw nam het verspreidingsgebied sterk af. Daarna nam het weer toe tot omstreeks 1935, waarna de soort voortdurend achteruit is gegaan. Zo ontstond het huidige, verbrokkelde verspreidingsgebied dat nog slechts een kwart omvat van dat aan het begin van de vorige eeuw. De vlinder is zo goed als verdwenen van de Veluwe, de Utrechtse heuvelrug, Drenthe, het Rijk van Nijmegen en grote delen van Noord-Brabant en Limburg. Nu is het een vrij zeldzame standvlinder, maar de achteruitgang gaat nog steeds door. Alleen in Twente en de Achterhoek heeft hij nog een groot en min of meer aaneengesloten verspreidingsgebied. De grootste populaties bevinden zich op dit moment in Twente.

Uit het Landelijk Meetnet Vlinders blijkt dat de aantallen sterk afnemen. Met name in Zuid-Nederland is de soort op een aantal routes verdwenen of gaat sterk achteruit, in het oosten is de achteruitgang minder sterk. (VAN SWAAY & GROENEN-DIJK 2004).

Bescherming

De kleine ijsvogelvlinder staat als 'kwetsbaar' op de Rode Lijst van 1995, maar als 'bedreigd' op die van 2006. Op Europese schaal is hij niet bedreigd. Uit 10 van de 33 landen waar de soort voorkomt wordt echter een achteruitgang gemeld. In Groot-Brittannië gaat de soort vooruit, maar in Vlaanderen, Wallonië en Duitsland staat hij op de Rode Lijst. (VAN SWAAY & WARREN 1999).

De achteruitgang heeft twee oorzaken. In de eerste plaats het grootschalige bosbeheer. Hierdoor ontstaan (te) rechte bosranden en uniforme, grote kapvlakten. De kleine ijsvogelvlinder leeft juist in de halfschaduw. Ook zijn veel bossen verdroogd; de rupsen hebben een voorkeur voor kamperfoelieplanten die op vochtige plaatsen groeien (zie kader). (VAN SWAAY & REINDERINK 1999).

Vooraf kleinschalige kap van inhammen in de bosrand of het maken van kleine open plekkjes in het bos zijn belangrijk voor het behoud van deze soort. Zulke open plekken hebben een oppervlakte van een vierkant met een zijde van ongeveer anderhalf tot vier maal de boomhoogte. Ook mag het waterpeil in bossen waar de soort nog voorkomt niet verder verlaagd te worden.

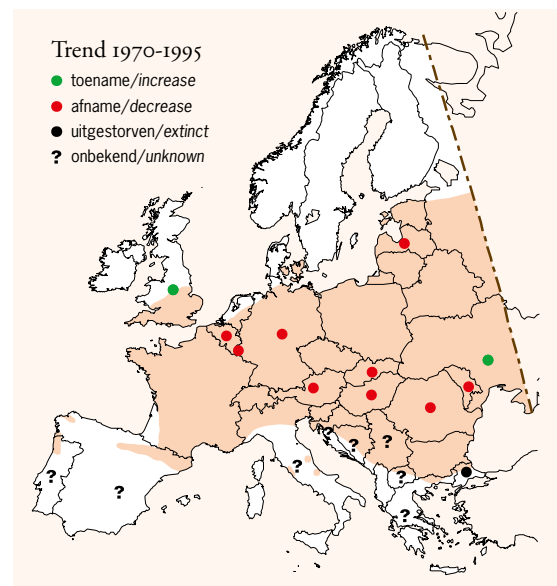
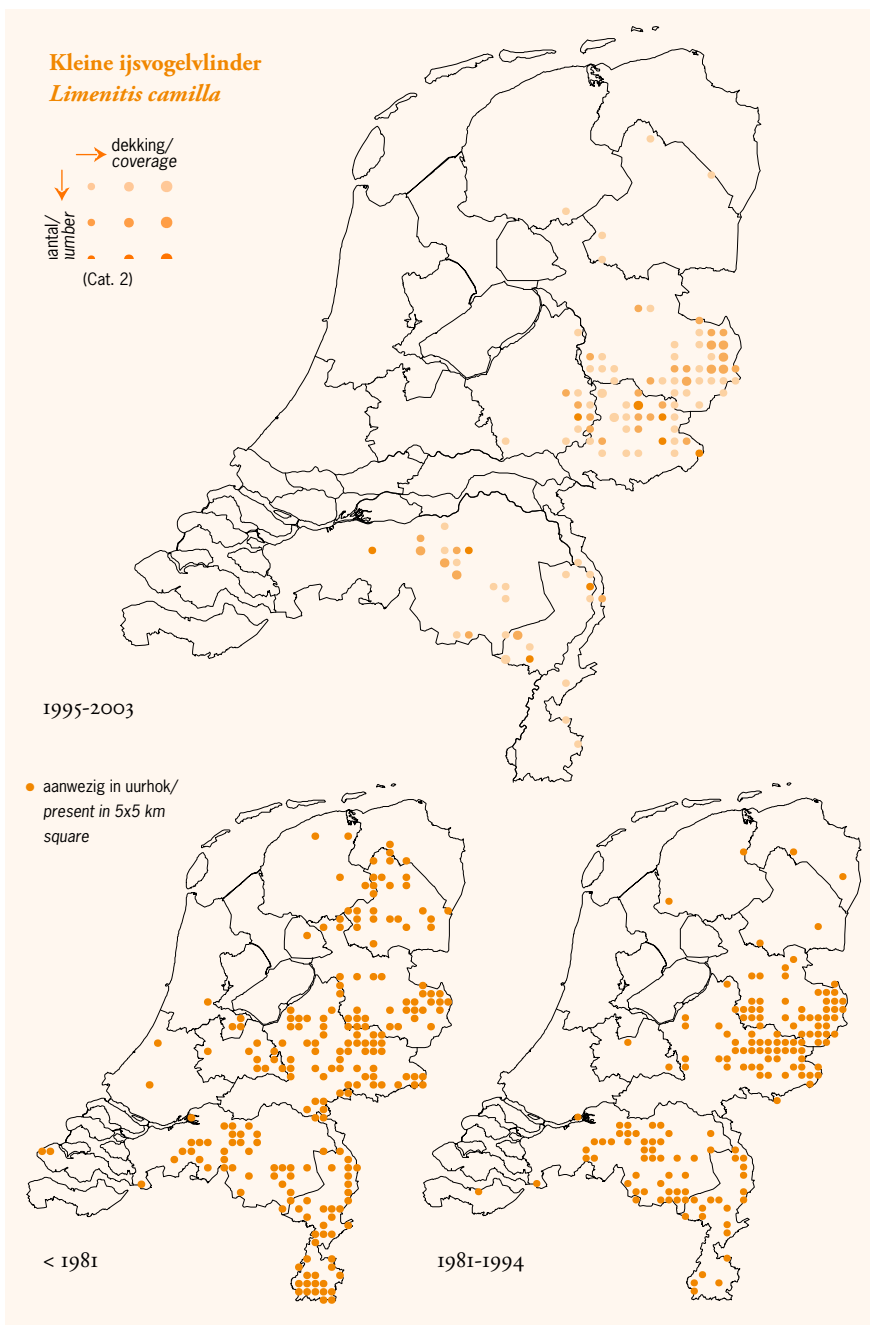
Toekomst

Bij een geschikt bosbeheer kan de kleine ijsvogelvlinder zich op een aantal plaatsen handhaven en mogelijk weer uitbreiden. Anders zal hij steeds zeldzamer worden. Vooral in het zuiden van Nederland zijn maatregelen geboden.

SUMMARY

White Admiral *Limnitis camilla*

Limnitis camilla is a quite rare resident. The Dutch Monitoring Scheme shows that the species underwent a steep decline during the 1990s, especially in the south of the

Profiel van de kleine ijsvogelvinder

Voedsel rupsen Wilde kamperfoelie *Lonicera periclymenum*.

Voedsel vlinders Mest, rottend fruit, vocht of nectar.
Vliegtijd vlinders Eén generatie tussen midden juni en eind juli.

Duur stadia Ei: 5-15, rups: ca. 330, pop: 13-21, vlinder: 8-24, rijpingsduur ei: 3-4 dagen.

Overwinteringsfase Halfvolgroeide rups in hibernaculum.

Leefgebied Open plaatsen in vochtige loofbossen.

Mobiliteit Mobiel.

Dichtheid Vrij hoog, tot ongeveer 22 individuen per ha.

Status Vrij zeldzame standvlinder.

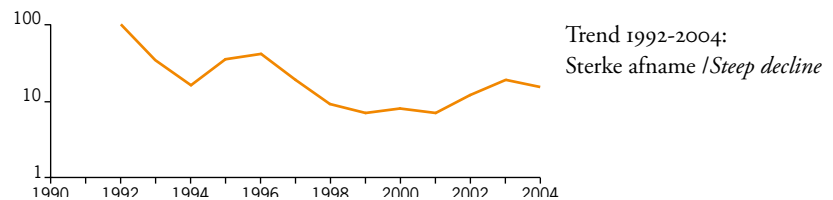
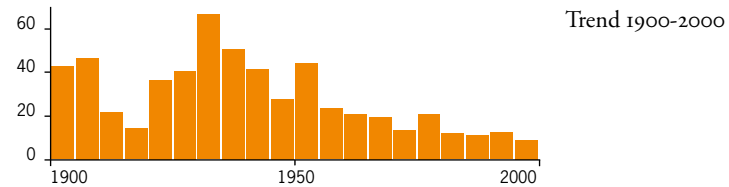
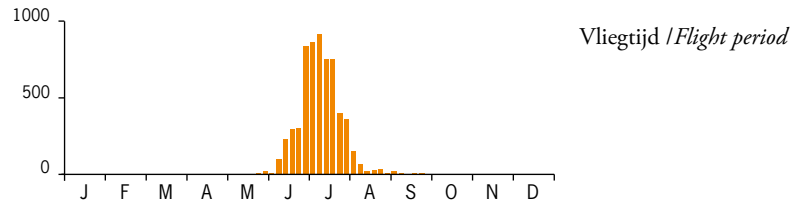
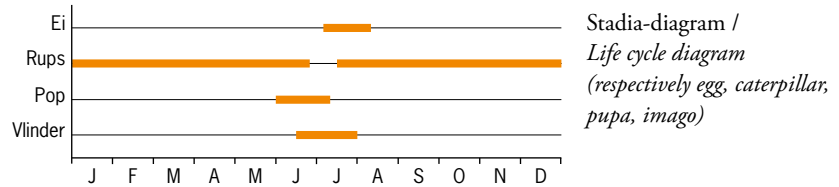
Rode Lijst 1995: kwetsbaar, 2006: bedreigd.

Europese status Niet bedreigd.

Knelpunten verspreiding Verdroging bossen, te grootschalig bosbeheer.

Verwachting toekomst Zeldzame standvlinder.

Mogelijke maatregelen voorkomen Kleinschalig bosbeheer, voorkomen verdroging bossen.

country. At present, it is only found in the provinces of Gelderland and Overijssel, and locally in Noord-Brabant. It was categorised as 'vulnerable' on the 1995 Red List, but as 'endangered' on that of 2006. It occurs in open, damp, deciduous woodland where it is found in clearings and along rides, and also at the woodland edge where its larval food-

plant *Lonicera periclymenum* is growing. It usually flies in one generation from mid-June until the end of July and hibernates as half-grown caterpillar. It is important to keep bays or scallops in the wood margins and also to keep woodland clearings and rides open, because it is in these sheltered places that the butterflies feed and lay their eggs.

KLEINE IJSVOGELRUPS (W)EET WAT HIJ WIL

De rupsen van de kleine ijsvogelvinder leven van de bladeren van kamperfoelie. Maar lang niet alle planten worden gebruikt. Het blijkt dat de rups drie wensen heeft.

Ten eerste willen de rupsen liefst blad van hangende takken van jonge struiken. In het bos en langs de bosrand zijn ze vooral op de jonge, behaarde blaadjes te vinden. Die groeien vaker aan hangende dan aan klimmende of kruipende stengels. Hangende stengels komen vooral voor bij een hoge dichtheid van kamperfoelieplanten. Oudere waardplanten hebben minder beharing en zijn dan minder gewild.

Ten tweede hebben de rupsen, maar ook de vlinders, het liefst een half-open bos waarin de struiklaag zo'n 30-40% van het grondoppervlak bedekt. De dichtheid van de kamperfoelie wordt namelijk beïnvloed door de dichtheid aan andere struiken. Als de struiklaag ongeveer een derde van het bos bedekt, is de kamperfoelie in de hoogste bedekking aanwezig. Wordt de dekking van de struiklaag meer dan 60%, dan neemt het aantal kamperfoelieplanten snel af en worden veel minder rupsen gevonden.

De laatste eis is dat het gebied vochtig is. Juist in zo'n omgeving zijn de jonge bladeren ruw behaard: de voorkeur van de rupsen.

Wat moet er gebeuren?

In de jaren zestig haalden bosbeheerders vaak kamperfoelie weg. Een bos was voor de houtproductie, natuur was bijzaak. Gelukkig wordt de natuurfunctie van bossen belangrijker en daarbij horen open plekken, natte gedeeltes en ... kamperfoelie. Door verdroging van het bos tegen te gaan en te zorgen voor voldoende open plaatsen, ontstaan weer geschikte gebieden voor de kleine ijsvogelvinder. Daarvan profiteren ook andere vlinders die in bosranden leven. Door eens in de tien jaar een deel van de bomen te kappen, wordt de bosrand open gehouden. Dan groeien er niet teveel bomen en andere struiken die de kamperfoelie in de schaduw zetten. Bovendien hebben vlinders dergelijke open plekken nodig om te zonnen. Als de houtige gewassen nooit worden verwijderd, wordt zo'n bosrand op den duur ongeschikt als leefgebied voor vlinders.

(VAN SWAAY & REINDERINK 1999).